

DETEKTORFUND

- HVAD SKAL VI MED DEM?

DOKUMENTATION OG REGISTRERING AF BOPLADSER
MED DETEKTORFUND FRA JERNALDER OG MIDDELALDER

**RAPPORT FRA
ET BEBYGGELSESHISTORISK SEMINAR
PÅ HOLLUGGÅRD DEN 26. OKTOBER 1998**

REDIGERET AF MOGENS BO HENRIKSEN

SKRIFTER FRA ODENSE BYS MUSEER VOL. 5 2000

Indhold

Forord	5
Karsten Kjer Michaelsen: <i>Detektorfund – hvad skal vi med dem?</i>	7
Mogens Bo Henriksen: <i>Hvad skal vi med detektorfund?</i>	11
Mogens Bo Henriksen: <i>Lundsgård, Seden Syd og Hjulby. Tre fynske bopladsområder med detektorfund</i>	17
Lars Jørgensen: <i>Storgården ved Tissø. Tolkning af aktivitetsområder og anlæg på grundlag af detektorfundene fra pløjelaget</i>	61
Palle Østergaard Sørensen: <i>Detektorfundene fra Gudme og den digitale arkæologi</i>	69
Margrethe Watt: <i>Detektorfund fra bornholmske bopladser med kulturlag. Repræsentativitet og metode</i>	79
Finn Ole Sonne Nielsen: <i>Dokumentationsniveauet på bornholmske detektorpladser</i>	99
Torben Nilsson: <i>Nordjyske bopladsområder med detektorfund</i>	105
Peter Vang Petersen: <i>Hvad er Danefæ i dag?</i>	109
Anne Pedersen: <i>Danefæbegrebet inden for middelalder og renæssance - permanent eller foranderlig størrelse?</i>	113
Tim Grønnegaard: <i>Detektorfundene i magtens landskab</i>	123
Jens Christian Moesgaard: <i>Detektorfundne mønters videnskabelige muligheder</i>	127
Jørgen A. Jacobsen: <i>Sammenfatning af seminaret</i>	133
Program for seminaret	139
Deltagerliste.....	140
Forfatterne adresser.....	142
Skrifter fra Odense Bys Museer	143

Storgården ved Tissø

Tolkning af aktivitetsområder og anlæg på grundlag af detektorfundene fra pløjelaget

Lars Jørgensen

Den nye storgård ved bredden af Tissø på Sjælland giver i dag det bedste indtryk af miljøet på en stormandsresidens tilhørende det øverste niveau i yngre jernalder og vikingetid fra det 7. til det 11. årh. (fig. 1). Gården etableres sandsynligvis omkring 600 og nedlægges engang i første halvdel af det 11. årh. I sin mere end 400 år lange levetid er gården blevet ombygget og udvidet flere gange. Dette har givet et enestående indblik i en storgårds tidsmæssige udvikling. Omkring år 700, det vi kalder fase 1, dækker gården et areal på 10.000 m². Herefter vokser den til ca. 15.000 m² omkring år

800 (fase 2) og 18.000 m² omkring år 900 (fase 3). Højdepunktet nås i den sidste fase 4 omkring år 1000, hvor gården når et areal på min. 25.000 m². I hele perioden lå den monumentale hovedbygning - hallen - placeret i gårdens midte. Omkring år 700 målte hallen 11x36 m, ca. 400 m² i gulvareal, og taget blev båret af den kraftigste stolpekonstruktion hidtil set i Danmarks oldtid. De tagbærende stolper, der var ca. 60 cm i diameter, var gravet ned i en dybde af over 3 m. Rækken af imponerende halbygninger toppede i den sidste fase, hvor den måler 12,5x48 m - et gulvareal på næsten 550 m².

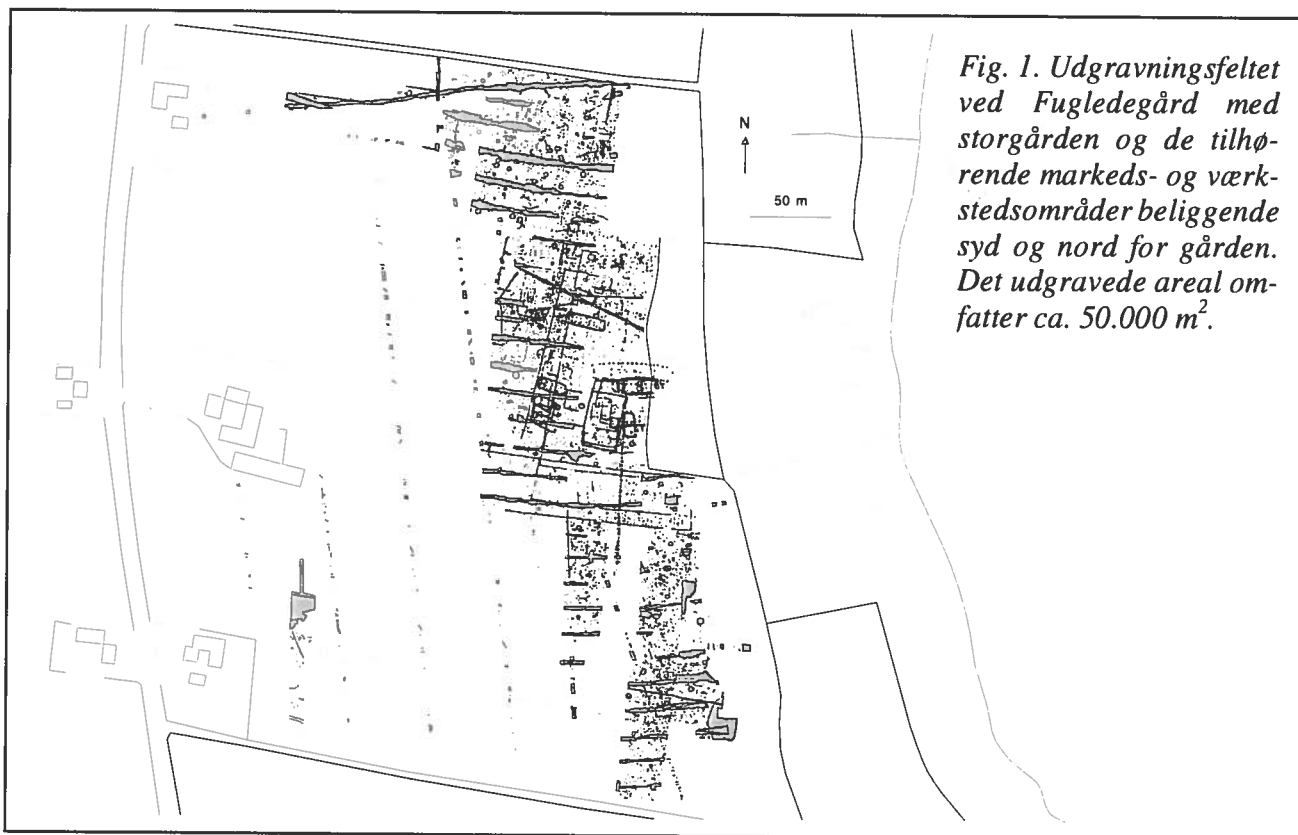

Fig. 1. Udgravningsfeltet ved Fugledegård med storgården og de tilhørende markeds- og værkstedsområder beliggende syd og nord for gården. Det udgravede areal omfatter ca. 50.000 m².

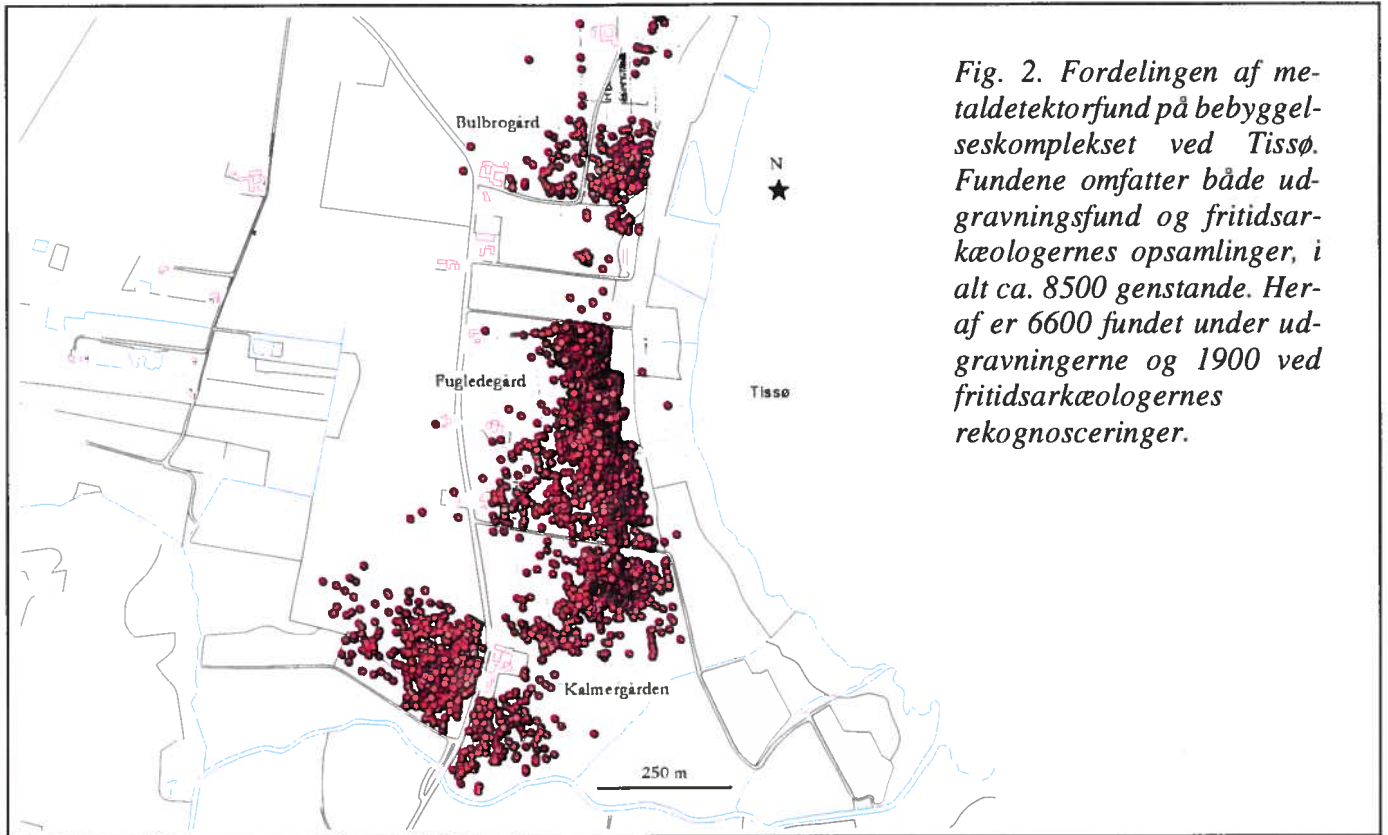

Fig. 2. Fordelingen af metaldetektorfund på bebyggelseskomplekset ved Tissø. Fundene omfatter både udgravningsfund og fritidsarkæologernes opsamlinger, i alt ca. 8500 genstande. Heraf er 6600 fundet under udgravningerne og 1900 ved fritidsarkæologernes rekognosceringer.

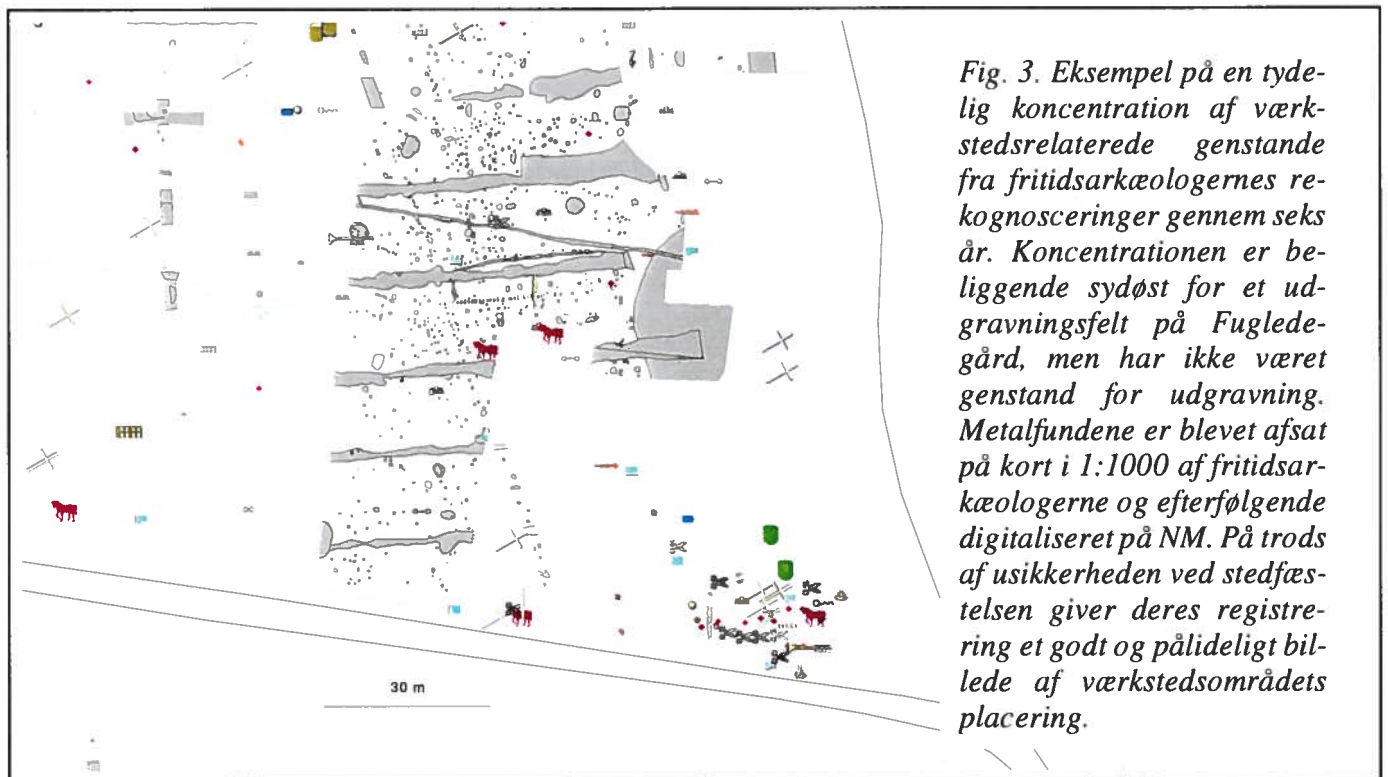

Fig. 3. Eksempel på en tydelig koncentration af værkstedsrelaterede genstande fra fritidsarkæologernes rekognosceringer gennem seks år. Koncentrationen er beliggende sydøst for et udgravningsfelt på Fugledegård, men har ikke været genstand for udgravning. Metalfundene er blevet afsat på kort i 1:1000 af fritidsarkæologerne og efterfølgende digitaliseret på NM. På trods af usikkerheden ved stedfæstelsen giver deres registrering et godt og pålideligt billede af værkstedsområdets placering.

I denne fase har gården flere større bygninger og et samlet bebygget areal på over 2000 m².

Blandt de næsten 3500 metalgenstande fra storgårdsområdet skal fremhæves et stort antal våben og rideudstyr i form af pilespidser, sværdbeslag, sporer og bidsler. Det er det samme udstyr, som vi finder i vikingetidens rigeste ryttergrave. Det aristokratiske miljø understreges endvidere af mange pragtsmykker af forgyldt sølv og bronze, samt enkelte af guld. Skår af frankiske drikkeglas fra området omkring de centrale haller bekræfter, at det var her, man afholdt gæstebudene. Irske eller insulære skrinbeslag, frankiske rembeslag og karolingiske mønter fra Karl den Store og Ludvig den Fromme fortæller desuden om forbindelser til disse to områder. En speciel gruppe udgøres af hedenske miniatureamuletter i form af torshamre, ildstål og lanser fra det centrale halområde. Hertil kommer en gruppe interessante hængesmykker i form af valkyrier.

I forbindelse med de tre ældre gårdfaser er der påvist et indhegnet særområde, som står i direkte forbindelse med halbygningerne. I de tre ældre faser lå der i en periode på 250 år kun én mindre bygning i denne indhegning - en bemærkelsesværdig lang kontinuitet, og der er muligvis tale om et hedensk kultområde. Storgårdens bygningstyper viser, at der ikke fandtes de store mængder opstaldede dyr - måske kun heste. Deciderede økonomibygninger og stalde, som de kendes fra almindelige landbrugsbebyggelser, synes at være totalt fraværende. Det var således ikke en landbrugsgård, og fødevarer må være tilført fra de afhængige gårde i området. Uden for storgården er fundet et 20-30.000 kvadratmeter stort område med gru-

behuse og let byggede værkstedshuse og indhegnede arbejdsområder.

Bebyggelsen ved Tissø viser, at vikingetidens stormænd havde flere funktioner i samfundet. Han stod for den militære beskyttelse i området, han kontrollerede handlen og håndværket på markedspladserne, og sandsynligvis forestod han desuden de hedenske kulthandlinger, herunder de store rituelle måltider i hallen. Som leder var han mildt sagt multifunktionel; hærleder, præst, storgodsejer, handelsadministrator og social garant for sine afhængige.

Detektorfundene

Siden udgravningernes start i 1995 er der registreret ca. 8500 metalgenstande fra hele bebyggelseskomplekset. Heraf er 6600 fundet i forbindelse med de arkæologiske udgravninger og 1900 ved fritidsarkæologernes rekognosceringer i løbet af de sidste 8-10 år (fig. 2). Fordelingen af detektorfundene er stort set sammenfaldende med bebyggelsens udstrækning, og de er således et klart udtryk for en aktivitet. I forbindelse med de sidste fem års udgravninger er metalfundene i pløjelaget blevet systematisk indmålt. Ved maskinafdækningen trækkes pløjelaget af i tre til fire omgange, og mellem hver aftrækning gennemføres en detektorafsøgning. Genstande indmåles herefter med totalstation og tildeles samtidig en kode alt efter genstandstypen (mønt, barre, smelteklump, fibel, hængesmykke etc.). Alle data, inklusive anlægstegninger, samles i databaser under programmet Mapinfo. Dette muliggør ikke blot søgninger og kvantitative fordelingsanalyser af specifikke genstandstyper, men også kvalitative fordelings-

er via de mere detaljerede genstandsbeskrivelser i basen. På dette grundlag kan der således få et hurtigt og godt indtryk af for eksempel de kvalitative differencer mellem bebyggelseskompleksets enheder.

I forbindelse med de overordnede analyser udgør metalfundene fra fritidsarkæologernes rekognosceringer et vigtigt supplement. Fritidsarkæologerne afsætter deres fund på kort i 1:1000, som senere digitaliseres på Nationalmuseet. Stedfæstelsen af de enkelte fund er naturligvis behæftet med en

vis usikkerhed ($\pm 5-10$ m), og de kan naturligvis ikke anvendes på lige fod med de registrerede udgravningsfund ved detailanalyser. Ikke desto mindre er de af stor betydning ved lokalisering af udgravningsobjekter (jf. fig. 3).

I sommeren 2000 afsluttedes udgravningerne af storgården på Fugledegård. På trods af en bebyggelsesperiode på hen ved 400 år viser fordelingen af de mange metalfund fra pløjelaget imidlertid flere bemærkelsesværdige træk. Gårdens store tofteareal be-

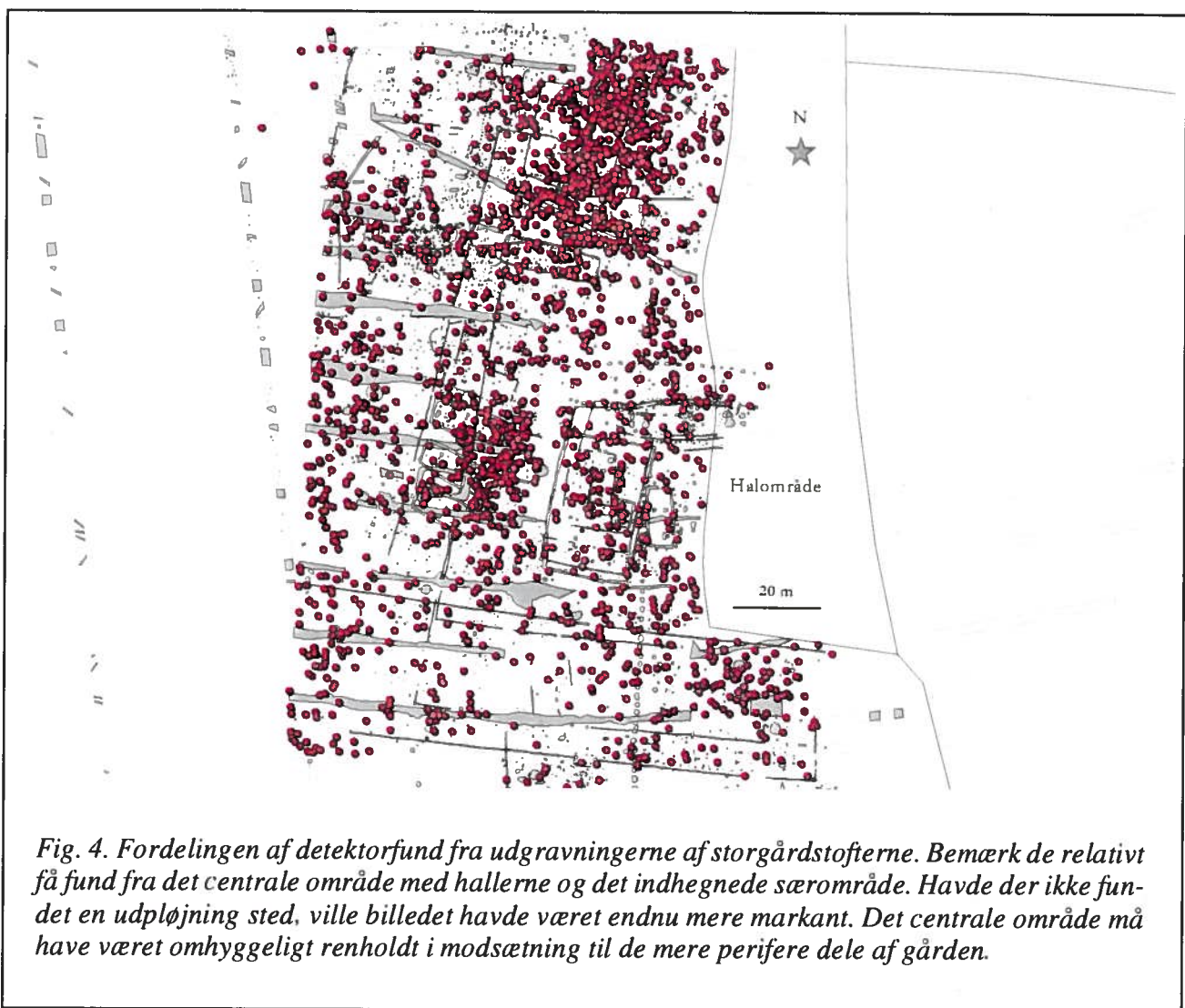

Fig. 4. Fordelingen af detektorfund fra udgravningerne af storgårdstøfterne. Bemærk de relativt få fund fra det centrale område med hallerne og det indhegnede særområde. Havde der ikke fundet en udpløjning sted, ville billedet have været endnu mere markant. Det centrale område må have været omhyggeligt renholdt i modsætning til de mere perifere dele af gården.

tyder, at der selv efter så lang en bebyggelsesperiode stadigvæk kan hentes vigtige informationer, selvom den oprindelige overflade er totalt destrueret ved dyrkning. Ses der på fordelingen af den samlede mænge metalfund fra udgravningen inden for tofterne kan der konstateres bemærkelsesværdigt få fund fra gårdens centrale område med halvbygningerne og det indhegnede særområde (fig. 4). Dette endda på trods af, at der har fundet en udpløjning sted siden opdyrkingen af området begyndte engang i middelalderen. Den mest nærliggende forklaring på denne mangel på fund er, at det vigtige centralområde til stadighed er blevet omhyggeligt renholdt. Denne formodning underbygges af det faktum, at for eksempel glasskår, som må formodes at stamme fra repræsentative begivenheder i hallerne, stort set er fraværende i selve halområdet. Derimod findes glasskår i de nærmeste grubehuse, hvor de sandsynligvis er kommet ned med andet affald fra rengøringen i området. Glasset findes kun i de nærmeste grubehuse

omkring centralområdet, og der er eksempelvis ikke fundet ét eneste skår i fylden på de 50 grubehuse uden for storgårdstøften. Var pløjelaget blevet fjernet på traditionel vis, ville det ikke have været muligt at påvise den sandsynlige renholdelse af centralområdet.

Det samlede detektorfundsmateriale domineres naturligvis af genstande af jern. Især søm og nagler er talrige, og normalt er det en fundgruppe, som man ikke vil tillægge den store interesse. Der er imidlertid også et potentiale i denne fundgruppe. Inden for storgårdstøften er der en markant tendens til, at søm og nagler er koncentreret i den nordlige del af gården (fig. 5). Fund af halvfabrikata til knive og ildstål, samt værktøj, viser, at det var her, smedjerne var beliggende i fase 1-3. Der kan ikke påvises nogen sikre bygninger, men koncentrationer af stolpehuller viser, at der må have stået flere lette bygningskonstruktioner langs med gårdens nordhegn. De mange søm og nagler stammer sandsynligvis også fra

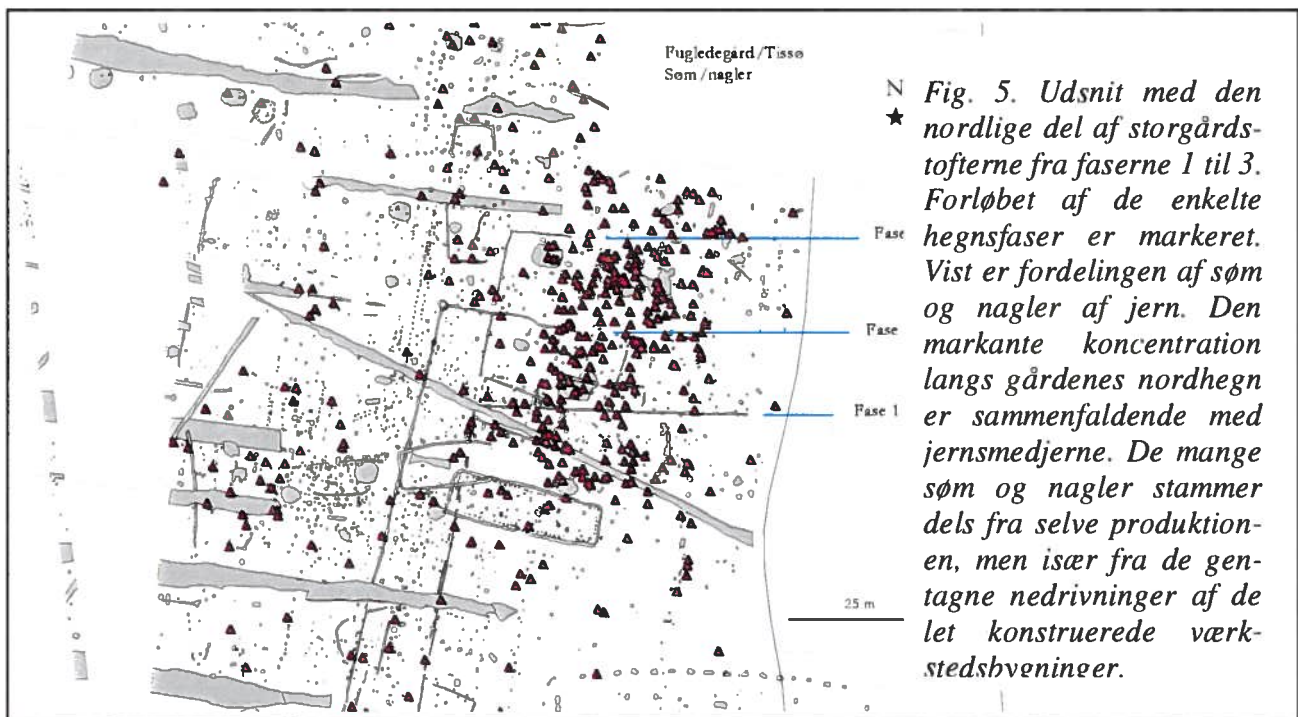

Fig. 5. Udsnit med den nordlige del af storgårdstøfterne fra faserne 1 til 3. Forløbet af de enkelte hegnsfaser er markeret. Vist er fordelingen af søm og nagler af jern. Den markante koncentration langs gårdens nordhegn er sammenfaldende med jernsmedjerne. De mange søm og nagler stammer dels fra selve produktionen, men især fra de gentagne nedrivninger af de let konstruerede værkstedshvener.

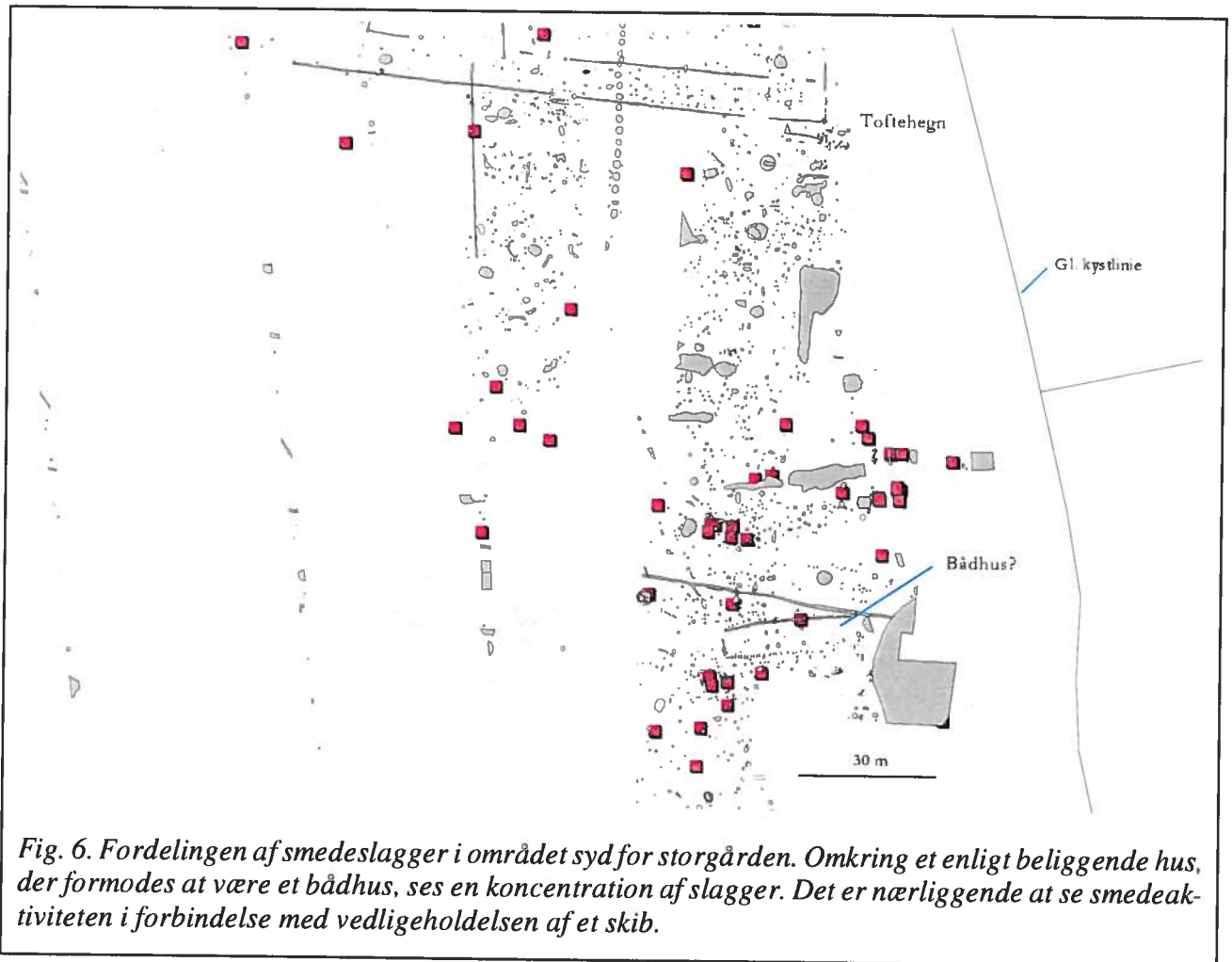

Fig. 6. Fordelingen af smedeslagger i området syd for storgården. Omkring et enkelt beliggende hus, der formodes at være et bådhus, ses en koncentration af slagger. Det er nærliggende at se smedeaktiviteten i forbindelse med vedligeholdelsen af et skib.

produktionen i smedjerne, men nok i højere grad fra nedrivningen af disse småbygninger. Hver gårdsfase omfatter sandsynligvis en periode på omkring 100 år, og de lette bygningstyper som smedjerne må derfor være blevet fornyet flere gange i løbet af en enkelt gårdsfase. Den samme kobling mellem værksteder og søm/nagler er netop også påvist ved udgravningerne i efteråret 2000 på Kalmergården ca. 400 meter syd for storgården på Fugledegård. Ved den gradvise muldafrømning er her blevet registreret flere koncentrationer af søm og nagler i kombination med genstande fra smedning og andet metalhåndværk. Ved den efterfølg-

ende fladeafrensning fremkom der grupper af stolpehuller tilhørende mindre værkstedsbygninger under pløjelagets fundkoncentrationer af søm og nagler. Hver stolpehulsgruppe repræsenterer tydeligvis flere bygningsfaser, og de mange søm og nagler må stamme fra nedrivningen eller ombygningen af de nedslidte værkstedshuse. Disse mere ydmyge pløjelagsfund afslører således ikke blot tilstedeværelsen af træbygninger, men også en del information om deres konstruktion.

Det sidste eksempel på aktivitetstolkning fra Fugledegård omfatter en speciel bygning beliggende ca. 100 meter syd for storgården

(fig. 6). Her er påvist en ca. 7 m bred og 30 m lang øst-vest orienteret bygning med åben østgavl. Huset er placeret vinkelret på den gamle kystlinie i en afstand af ca. 20 meter fra denne. På dette sted er der ingen kystskrænt, og det har således været muligt at trække et skib op, hvilket det ikke har været tættere på storgården. Husets særegne placering og ikke mindst konstruktion er med til at underbygge formodningen om, at der kunne være tale om et bådhus. Husets interne dimensioner betyder, at det har kunne rumme et krigsskib af næsten samme størrelse som Hedeby 1. I området er endvidere fundet flere store klinknagler og samti-

dig ses en koncentration af smedeslagge omkring det mulige bådhus. Det er tydeligt, at der har været smedeaktivitet i netop dette område, og det er nærliggende at henføre denne til vedligeholdelsen af et muligt skib.

Systematiske fordelingsanalyser af metal-fundene på storgården ved Tissø er ikke begyndt endnu. Allerede disse få eksempler viser imidlertid, at der faktisk ligger et stort videnskabeligt potentiale i fundene fra pløjelaget. Her er lagt vægt på genstande af jern, som ellers er en fundgruppe man ofte skubber lidt til side. Tissø-materialet viser dog, at det i høj grad er værd at beskæftige sig med denne materialegruppe.